

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051P0001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Рецензия

за труда на н. с. Кирил Първанов

*Префиксната перфективация в историята на българския език. УИ “Св. Климент Охридски”.
София. 2010.*

от доц. д-р Маргарита Тетовска-Троева

Трудът на н. с. Кирил Първанов е посветен на префиксната перфективация, проблем, който само частично е разработван в отделни публикации. В българската лингвистична литература няма цялостно и пълно изследване на този актуален проблем, който има и важно теоретично значение, тъй като е тясно свързан и с изследване на въпросите за съотношението между префиксалното глаголно словообразуване и категориите време, вид на глаголите и начините на глаголно действие.

Изследването на К. Първанов обхваща цялостното развитие на процесите на префиксната перфективация от старобългарския период до наши дни, като съвременният български език е представен с двата си компонента - книжовен език и диалекти. Широкият времеви обхват на работата е особено важен и стойностен, тъй като дава възможност да се проследят промените, настъпили в резултат на езиковия развой, да се открият онези диалектни глаголни форми, които запълват липсващи звена във веригата между старобългарския език и съвременния книжовен език, да се покаже връзката между най-стария и съвременния период, като се открие общото и различното в техните системи.

В уводната част е направена една необходима уговорка, че предмет на анализ са перфективните глаголи, които са част от префиксалните. Поради големия обем на работата им перфективацията не се разглежда. Освен това Кирил Първанов включва само онези диалектни глаголи, за които има съответни засвидетелствани форми в класическите старобългарски паметници. Този целенасочен подход е напълно оправдан с оглед на основната цел на работата - да се проследи развойта на префиксацията в българския език.

Анализът в труда е извършен на основата на много богат езиков материал за старобългарския и за съвременния етап от развойта на езика. Среднобългарският период е представен чрез материал от среднобългарския превод на Манасиевата хроника, един от значимите паметници за този период. Извършена е много голяма и трудоемка работа по ексцерпиране и класификация на голям обем съпоставителен материал от различните източници, които са посочени в увода на изследването.

Трябва да се отбележи също така, че съвременният български език на диалектно равнище е представен в езикови граници, като обхваща цялата езикова територия във и извън България. Големото разнообразие и богатство на материали в работата са необходимата предпоставка за обективността на направените изводи.

Трудът се състои от 11 глави: I. Увод (с. 2-4); II. Глаголният вид - същност, история, връзка с други категории (с. 5-21); III. Образование на префигирани перфективи от първични несвършени глаголи (с. 22-199); IV. Префиксация при изходните глаголи на състоянието (с. 200-250); V. Префиксация при старите каузативни глаголи (с. 251-314); VI. Префиксация при отименните глаголи (с. 315-472); VII. Образование на перфективни глаголи от имперфективи, съдържащи наставка -н- (с. 473-491); VIII. Префиксация на глаголите за движение (с. 492-557); IX. Глаголи, които в историческия развой са променили своя вид (с. 558-568); X. Изводи (с. 569-581). XI. Показалец на НД (581-584). XII. Литература (с. 585-589).

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

В уводната част освен посочените източници, от които е ексцерпиран материал, ясно и стегнато е формулирана целта на работата - “да се проследят начините на перфективация от старобългарската епоха до наши дни, като се обърне внимание на лексикалното богатство на българските диалекти”. Много точно са формулирани и поставените в работата задачи, които са достатъчно амбициозни и убедителни, за да се защити необходимостта от подобна разработка.

Положително е и това, че авторът е разграничил поставените задачи в диахронен и синхронен план, което отговаря на поставената цел за езиков анализ в исторически и в съвременен аспект. Съществено е и това, че основните задачи не се ограничават само с представяне на системата на префиксация на имперфективните глаголи, а и в търсене на причините за видовите разлики в различните етапи от езиковия развой, за загубване на някои глаголни типове и форми, както и в това да се разграничат случаите, в които “префиксите имат преди всичко граматична роля, от останалите, в които имат и словообразователна”. Основна е и постановката да се открие общото и различното в исторически и в съвременен аспект (между книжовен език и диалекти). Като се позовава на Мейе авторът обосновава в увода и избора на класификацията в работата не по спрежения и разрези, а по старобългарски словообразователни класове, по които оформя и отделните глави. Смятам обаче, че тук е необходимо да се доуточни точно какво е възприето от класификацията на Мейе, тъй като твърдението, че “Класификацията на труда е повлияна донякъде от работата на Мейе...” (с. 4) не е достатъчно, за да се изясни въпросът какво е възприето от тази класификация и кое е новото в нея, което авторът е добавил или променил. Необходимо е също така да се цитират и други автори, които са работили напълно или частично по тази класификация, на пр. Ив. Добрев.

Втората глава от труда е посветена на проблемите на глаголният вид - на неговата същност, история и връзки с други категории. Авторът удачно е избрал този проблем и за централен при теоретичната обосновка на разработката си. Това произтича от обекта на неговия анализ - перфективните глаголи. По-подробно той разглежда проблема за същността на категорията вид, като се спира на различните схващания на наши и чужди учени главно за българския и другите славянски езици. Изложението много добре представя най-същественото от различните теории за глаголният вид. Положително е и това, че К. Първанов формулира и своята гледна точка по въпроса, като определя вида като “лексикално- граматическа категория, която се реализира на словообразователно равнище” (с. 12). Много накратко той представя произхода на категорията вид и въпроса за отношението вид - време. По-точно би било, ако подзаглавието I.2. *История на категорията вид* се замени с *Произход на категорията вид*, което всъщност авторът използва и в изложението си.

Подобно в тази глава К. Първанов разглежда и проблема за отношението вид и начин на действие, една категория, чието разграничаване от вида става по-късно в лингвистичната литература. Тук, както и при следващия проблем, който разглежда авторът - за перфективацията и имперфективацията, са представени последователно най-съществените постановки на авторите, които разработват теорията за начини на действие. Добре би било К. Първанов и тук да посочи своето виждане по разгледаните проблеми, кое от тези схващания той възприема като теоретична основа за работата си или пък да изложи своето различно от останалите постановки мнение.

Преди да премине към следващите глави по конкретния анализ и обобщение на лингвистичните данни е необходимо в уводната част да се направи преглед на литературата за българския език и други езици, посветени на перфективните глаголи. Липсват и теоретични обосновки на проблемите на словообразуването на префиксните перфективни глаголи. За словообразуване се споменава само по повод на авторовото определение на категорията вид, а темата на труда е “Префиксално глаголно *словообразуване* в историята на българския език”.

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Словообразуването е самостоятелно езиково равнище със свой обект на изследване, със свои категории и терминология. От теоретичните позиции на автора по този проблем зависят и структурата на работата, и типът на лингвистичния анализ.

В следващите 6 глави (III-IX) се анализира процесът на перфективация в старобългарски, среднобългарски и съвременен български език (книжовен език и диалекти), като материалът е систематизиран според мотивиращите глаголи - първични несвършени глаголи, изходни глаголи на състоянието, стари каузативни глаголи, деноминативни глаголи, глаголите за движение и имперфективи с наставка *-н*, т.е. възприети са старобългарските словообразователни класове (по Мейе). Разгледани са в отделна глава и няколко глагола, които са не променили своя вид след префиксацията.

Анализът на езиковия материал от различните периоди се извършва по определен ред, който се спазва при всичките старобългарски класове, оформящи отделните глави на труда. Това е предимство при изложението, тъй като може да се прави съпоставка, на основата на която да се извърши заключителното обобщаване на всички разгледани префиксирани перфективни глаголи. Схемата, която се прилага при всички, е добре обмислена, логична и много добре представя процесът на префиксалната перфективация в българския език. Тази оценка е обективна, при положение, че се абстрахираме от включването в заглавието на работата на словообразуването, което по единодушно мнение на лингвистите, е самостоятелно езиково равнище, изискващо друга структура на работата.

Съвсем естествено авторът започва своя анализ от несвършените глаголи в старобългарския език, от които се образуват перфективните глаголи. Почти при всеки глагол той посочва и праславянския корен, но е необходимо да направи уговорка, от кои източници са тези форми. Последователно по азбучен ред на изходния глагол са приведени всички глаголи от старобългарски език със съответствия в съвременния език.

По академичния старобългарски речник и по други източници са приведени лексикалните им значения и образуванията от тях префигирани перфективи, както и различните начини на действие. Не при всички обаче са посочени лексикалните им значения. По същия начин - с лексикални значения, префигирани глаголи и начини на действие е представен и материалът от Манасиевата хроника, от книжовния език и българските диалекти. Много богата е семантичната структура на редица диалектни глаголи, които имат непознати за книжовния език значения, често пъти съхранени от старобългарски език. Ценни в анализа са наблюденията за развитие на нови, различни от изходния глагол значения при префигираните глаголи, напр. *сѣнѣбѣдѣти* в значение на ‘съхраня, спася’, отсъствието на префигирани глаголи в Манасиевата хроника, откритите преки наследници на старобългарски глаголи в съвременния български език или промяната в значението на някои перфективни глаголи, които обаче по форма са преки наследници на съответния старобългарски глагол, например *снабдя* < стб. *сѣнѣбѣдѣти*, но с различно значение ‘доставя, набавя някому нещо’.

Значенията на диалектните глаголи в труда са формулирани добре и са придружени с много богат илюстративен материал. Правилно авторът дава нормализираните форми на глаголите преди илюстративния материал, тъй като техните окончания се отличават с голямо разнообразие в българските диалекти. Добре е, че винаги са отбелязани случаите, когато примерите са от народни песни, в които често има форми, които са привнесени от други диалекти заедно с песента и не са характерни за дадения говор. Затова е необходимо внимателно да се използват подобни примери, особено в случаите, когато илюстративният материал е само от народни песни и глаголят не е подкрепен от примери от живата народна реч. Излишно е напр. да

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

се привеждат многобройни варианти на израза *Размете равни двори*, след като има автентични записи от диалектите за наличие на глагола *размета*.

Поради големия обем на материала обаче е необходимо да се огледа отново тълкуването на лексемите, тъй като има случаи, които трябва да се прецизират. Добре би било да се избегнат повторенията с разгърнато тълкуване на значението, там където вече то е направено при книжовната форма. Когато има съвпадение в семантичната структура на книжовната и на диалектната форма, може да се приведе само книжовната форма, напр. разгърнатото тълкуване на лексемата *сня* отново се повтаря при диалектната форма, срв. още на за *седя*, за *сня*, за *мързи ме* и др. В някои случаи би трябвало значенията да се разделят, напр. при *залетя*, където са обединени две значения ‘затичам се, започна да хвърлям и започна да вали’, *вехна* ‘губя свежест (за растение) и линея, слабея (за човек)’ и др. В други случаи илюстративният материал подсказва необходимостта да се отдели още едно значение, напр. при глагола *наклада* към първо значение ‘наредя’ са дадени примери с *наклада седянка* в различни варианти, което трябва да се отдели в друго значение ‘направя, организирам’. При *бавя* първото значение ‘правя нещо продължително’ е илюстрирано с примерите: *Деца̀та се ба̀в'ат* и *Махнѝ се, че ме ба̀виш*, което е различно и трябва да се отдели в друго значение ‘задържам някого’, при *въртя* илюстративният материал *Да ти ка̀жа как се са̀б'а в'ти* е различно от *В'тѝм му ну̀пок* в значение ‘привеждам в кръгово движение’. Не е допустимо и тълкуване с диалектна дума, както е при глагола *налетя*, който е изтълкуван във второто си значение с *оградисам*. Освен това е нужно да се прави разлика между значение и употреби, които се използват понякога в работата като синоними. Необходимо е също така да се огледат някои глаголи като *проводя*, *изпроводя*, *попроводя*, чието наличие в Български тълковен речник, който е използвал К. Първанов, не е гаранция, че са книжовни форми, тъй като това не е речник само за книжовно нормираната лексика.

Илюстративният материал не винаги е подходящ, за да се извлече от него съответното значение, напр. при значението ‘погубя, убия’ на глагола *загубя* само от едно от изреченията може да се изведе това значение - *Ке те загубив, ке те заколев*, но то не следва от *Тамо нѐйа да загуба*; *Йа сѝм дру̀зи загубѝл*. В други случаи илюстративният материал не съответства на значението, към което е отнесен, напр. при четвъртото значение е даден пример *Да седѝм в но̀вата къ̀ща*, който трябва да се отнесе към третото значение ‘живея, обитавам’, а не към четвъртото ‘има ме, съществувам’, косвените форми на местоименията в два от примерите показват, че става дума не за значението ‘каня’ на глагола *зова*, а за второто значение ‘наричам’, срв. *Да го зо̀ва, бра̀те, на тебѐка* и *Та са ѝ май̀ко зо̀вали*. Би трябвало да се избягват и случаите, при които значението се илюстрира със страдателни причастия, тъй като част от тях са минали към категорията на прилагателните имена, или пък с наречие срв. *Бѐжим бѐгайте*.

Авторът е обърнал внимание и е коментирал развоя на глаголи като *в'ѣдѣти* ‘зная, известно ми е’, от който има производни префигирани глаголи в старобългарския и в среднобългарския период. Любопитен е обаче фактът, че в СБКЕ глаголят е изместен от наследника на формите на *знати*, *знаѝж*, но в префигираните глаголи като *заповядвам*, *изповядвам* (*се*) се е запазил. К. Първанов обаче посочва, че архаичната форма *вем* в първичното си значение ‘зная’ е запазена в някои диалекти, напр. в говора на с. Острец, Троянско.

Много добро е решението глаголите за движение да се разгледат по двойки *вѣсти* и *водити*; *нѐсти* и *носѝти* и т.н. Това дава възможност авторът да направи много точни наблюдения и да стигне до обяснение на причините за запазване и на двата глагола в съвременния език, главно поради разлики в значенията им, срв. напр. при *плу̀ти* - *плу̀вѝж* и *плава̀ти* - *плава̀ж*, *тѐшити* - *тѐкѝж* и *то̀чити* - *то̀чѝж* и др.

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

В главата за деноминативните глаголи са анализирани глаголите, образувани от съществителни и прилагателни имена. В голяма част от тях авторът е дал и мотивиращото название на имперфективната форма. Това липсва обаче при редица глаголи - напр. при *коу̀сити*, *ломити*, *лѣ̀нити*, *крѣ̀мити*, *танити*, *ротити*, *спѣ̀шити*, *радити* и т.н.

Направената в труда констатация, че единствен наследник на глагола *хотѣ̀ти* - *хо̀щѣ* в съвременния български език е диалектният глагол *о̀чем*, е непълна, тъй като в съвременния език е запазена пълна парадигма на глагола *ща* в значение ‘не искам’ - *ща*, *щеш*, *ще*; *не ща*, *не щеш*, *не ще* и т.н.

Принос в работата е идеята да се синтезира информацията в таблици, в които нагледно е показан развоят на всеки от разгледаните глаголи. В таблици е представен и резултатът от граматикализацията на представките. Авторът показва и умение за обобщаване в края на всяка глава на най-важните резултати от анализа, които са принос в лингвистичната литература по тази проблематика. Направени са важни изводи напр. за глаголите, които са изчезнали в определен период от развитието на езика и не се срещат в съвременния български език като *слѣ̀шати*, *лѣ̀пѣ̀ти* и др. Открити са онези глаголи, които не са характерни за книжовната норма, но са съхранени от стб. в диалектите, напр. *вѣ̀жати*, *вѣ̀дѣ̀ти*. Посочени са глаголите, при които префиксацията не довежда до смяна на глаголния вид, както е при глаголите от типа *мль̀чати* - *помль̀чати*, което се обяснява със специфичната семантика на този клас глаголи. Направена е разлика между производните от определени глаголи, напр. *сто̀ятти*, *лѣ̀жати*, които в стб. език са от несвършен вид, т.е. представката няма видово значение, докато в съвременния български език са от св. вид, но с друго, различно от изходния глагол значение, което води до извода, че те не са негови видови корелати. Много съществени и интересни са случаите, в които в съвременния български език се пазят само префигираните форми, но липсва изходният глагол, докато диалектите запълват липсващото звено между стб. език и книжовния език с наличието на архаични форми на глаголите като *вес`а*, *став`а*, *ложка* < *вѣ̀сити* - *вѣ̀шѣ*, *ложити* - *ложѣ*, *ставити* - *ставѣѣ*.

На основата на направения анализ и на изведените в края на всяка глава изводи в заключението К. Първанов синтезира много съществени за историята на префиксната перфективация резултати. Те са формулирани много стегнато и по същество и засягат много важни промени в глаголната система на българския език в различни етапи от неговия развой. Посочени са напр. случаите на реструктуриране на елементите на системата, напр. някои употреби на първичните имперфективи и глаголите на състоянието, които се приемат от каузативите. Обобщени са промените, които са настъпили в резултат от историческия развой на езика, които показват, че в диалектите са съхранени редица архаични форми, които не се срещат в книжовния език или пък в него има само префигираните форми без наличие на изходния глагол. Важна е констатацията, че в диалектите се пазят и стари граматични характеристики, както е при глаголите *видѣ̀*, *кажа̀*, *чу̀я* и др. и стари парадигми, напр. при глаголи като *по̀ем* в знач. ‘пея’, *стру̀жа* и др. Обобщени са резултатите за промяна на вида на изходния глагол при префигираните глаголи, като са посочени причините за запазване на глаголния вид в някои типове глаголи.

Посочено е също така, че в диалектите се използват глаголи за движение, при които се е запазило старото противопоставяне по признака определеност: неопределеност (*нѐсти*: *но̀сити*), което не се среща в книжовния език. Важни изводи прави авторът и за постепенното избледняване на лексикалното значение и за граматикализацията на някои префикси, като са

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѝтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

изтъкнати причините за това и нагледно в таблица са представени обобщените резултати за отделните представки. И в заключителните изводи Първанов показва умение да вижда и откроява съществените неща, които се отнасят до системата и структурата на езика, да ги формулира ясно, като посочва и причините за това.

Работата завършва със списък на начините на действие и на използваната литература. Тук обаче бих искала да препоръчам да се разшири библиографията, която е недостатъчно пълна, като отделните публикации се коментират и в текста. Не може напр. в главата за деноминативните глаголи да отсъства трудът на В. Радева “Словообразователна и семантична структура на деноминалните глаголи в съвременния български книжовен език”. С. 1993 и изследването на полската българистка Кр. Шиманска за тази група глаголи.

В заключение бих искала да обобщя, че трудът на К. Първанов *Префиксната перфективация в историята на българския език*. е много актуален, в него комплексно, задълбочено и компетентно се разработват значими проблеми на перфективацията в съвременен и исторически аспект. С обширния времеви обхват на труда, с богатия и разнообразен материал, особено за българските диалекти, които са представени в езикови граници, с анализа на материала и коментарите за причините за извършените в историческия развой на езика промени, с направените изводи изследването на К. Първанов е успех за автора и принос в езиковедската литературата по глаголната проблематика.

25.04.2011 г.
София

(доц. д-р М. Тетовска-Троева)